

Критичко издање научне грађе
Примљен: 15. септембра 2018.
Прихваћен: 23. новембра 2018.

УДК 94:336(497.11)"1941"(093.2)
COBISS.SR-ID 275303692

Др Наташа Милићевић, научни сарадник

ИНСТИТУТ ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ

БЕОГРАД

e-mail: natasa.milicevic@mts.rs

О ПАРТИЗАНСКОЈ ВЛАСТИ, „КАПУТАШИМА” И НОВЦУ: СВЕДОЧЕЊЕ НЕДИЋЕВОГ ЧИНОВНИКА О УЖИЧКОЈ РЕПУБЛИЦИ*

АПСТРАКТ: У историографији се пуно писало о првој слободној територији у окупираној Европи у Другом светском рату – Ужичкој републици. Чини се да је већ све речено. Међутим, непознати извори или читање већ познатих извора често зна да допуни постојећа знања или да пружи сасвим нови угао посматрања већ добро знаних појава или догађаја. У овом раду се, поред уводне студије, доноси управо један такав извор, који представља недовољно познато сведочење Недићевог чиновника о Ужичкој републици. Сведочење нуди унеколико познату, али и многим новим појединостима допуњену слику о Ужичкој републици.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Ужичка република, историографија, партизанска власт, чиновници, финансије

У историографији се много писало о Ужичкој републици, првој слободној територији у окупираној Европи у Другом светском рату. Ужичка република није могла бити заобиђена у ниједној анализи већег историјског проблема рата, посебно на територији окупиране Србије у лето и јесен 1941. године. О њој се писало било да је реч о устанку оба покрета отпора и њиховом међусобном односу, ставу и одговору домаћих власти под окупацијом до немачке офанзиве у

сламању устанка.¹ Обрађени су готово сви сегменти њеног трајања, од борби, преко стварања органа власти, личности које су је водиле, организације живота, до начина на који је престала да постоји.² Указивано је на њен значај не само у оквиру ослободилачке борбе већ и у оквиру југословенске револуције.³ Није зобиђена ни њена међународна, пре свега европска важност у склопу борбе против фашизма.⁴ У новије време пратила се и атмосфера која је владала међу свим странама на слободној територији.⁵ Ипак, треба нагласити да се у већим радовима о Другом светском рату она помињала успут, као део једног ширег процеса ратних догађања. Прву целовиту анализу њеног трајања дао је историчар Венцеслав Глишић, који је можда и

* Рад је настао у оквиру пројекта *Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи ратвитац и положај у европској/светској заједници* (№ 47027), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Због великог броја радова, издвајамо само оне најзначајније, који размају шире оквири рата а дотичу се Ужичке републике, попут радова Бранка Петрановића (*Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945* (Београд: Vojnizdavački i novinski centar, 1992); *Revolucija i kotrarevolucija 1941-1944*, (Београд: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1983); *Revolucija i pokreti otpora u Evropi 1939-1945*, 1-2 (Skoplje: Zavod za unapređivanje na stopanstvoto vo SRM „Samoupravna prakтика”, 1985), Јована Марјановића (*Draž Mihailović između Brtitanaca i Nemaca*, 1 (Загреб: Globus, 1979); *Ustanak i narodnooslobodilački pokret u Srbiji 1941* (Београд: Institut društvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke, 1963), Косте Николића (*Историја равногорског покрета 1941-1945*, 1-3, (Београд: Српска реч, 1999), Горана Давидовића и Милоша Тимотијевића (*Затамњена прошлост. Историја равногораца чачанског краја 1-3*, (Чачак, Међуопштински историјски архив – Народни музеј; Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја; Краљево: Народни музеј, 2003), Милана Борковића (*Kontrarevolucija u Srbiji. Kvinsliška uprava 1941-1944*, 1 (Београд: Sloboda, 1979) итд.

² Поред радова Венцеслава Глишића (*Ужичка република* (Београд: Nolit, 1986)), поменута питања детаљно су анализирана у зборницима са скупова посвећених Ужичкој републици (*Ужичка република 1-2* (Београд: Eksport-pres, 1978) и зборницима сећања и записа о Ужичкој републици (*Ужичка република: записи и сећања*, 1 (Титово Ужице: Народни музеј – Музеј устанка 1941, 1981); *Ужичка република: записи и сећања 2* (Титово Ужице: Народни музеј, 1983), као и чланака у локалном часопису *Ужички зборник*, у којем је велики број радова посвећен управо разним аспектима њеног постојања (О томе више и у: Драгослав Родаљевић, Александар Савић, „Библиографија Ужичког зборника”, *Ужички зборник* бр. 31/2 (Ужице: Народни музеј, 2007), као и у *Ужички зборник* бр. 35 (2011)).

³ Венцеслав Глишић, „Улога и значај Ужичке републике 1941-1945”, у: *НОР и револуција у Србији 1941-1945* (Београд: Институт за историју радничког покрета Србије, 1972), 7-19.

⁴ Венцеслав Глишић, „Спољнополитички аспекти Ужичке републике”, *Ужички зборник* бр. 10 (1981), 101-126; *Исти, Ужичка република*, 212-248.

⁵ Петар Ристановић, „Ужичка република у мемоаристици”, *Војноисторијски гласник* бр. 2 (2010), 108-135.

најзначајнији историчар Ужичке републике.⁶ У поменутих радовима приметно је постојање две врсте са посебним општим одликама. Прву врсту чине радови углавном настајали у време до деведесетих година 20. века, који су истицали пре свега позитивне стране њеног постојања. У њима се, посебно до осамдесетих година, примећује снажан утицај идеологије и политике. Због тога су и занемарене негативне појаве током партизанске власти, попут страдања идеолошких или политичких непријатеља. А онда и када су поменуте, сврставане су у борбу против „пете колоне”, „сарадника окупатора” и сл.⁷ Друга врста радова настала, после деведесетих година, управо је наглашавала ту мало обрађену страну и страдалим личностима давала људски лик.⁸ Тада се могло сазнати и да се међу убијеним личностима налазе и они за које се, бар како истраживања показују, не зна тачан разлог страдања.⁹

Из управо поменутог чини се да је све речено о Ужичкој републици. Међутим, непознати извори или читање већ познатих извора често зна да допуни постојећа знања или да пружи сасвим нови угао посматрања већ добро знаних појава и догађаја. Некада и да напросто отвори нека нова питања. Документ који презентујемо састоји се из два дела и представља недовољно познато сведочење Недићевог чиновника о Ужичкој републици. Налази у Недићевој архиви Војног архива. Он пружа, уопштено говорећи, унеколико познату али и у многим појединостима допуњену слику о Ужичкој републици. Чини нам се да је само сведочење вишеструко значајно. Најпре, реч је о сведочењу аутора који је високо позиционирани чи-

⁶ Venceslav Glišić, *Užička republika*, (Београд: Nolit, 1986). Уз В. Глишића, о Ужичкој републици писали су доста и публицисти: Јован Радовановић, *Ужичка република. Слободна оаза у окупираној Европи 1941* (Ужице: Народни музеј – Арт плус; Београд: Санимекс, 2011); *Исти, 67 дана Ужичке републике* (Београд: Просвета, 1961); Дојчило Митровић, *Западна Србија 1941* (Београд: Нолит, 1975).

⁷ Glišić, *Užička republika*, 152.

⁸ Гојко Шкоро, *Истина је у именима. Страдали у Ужичком округу у Другом светском рату*, (Ужице: Спомен обележје „Кадињача”, 2002).

⁹ Можда је у том смислу посебно карактеристичан пример познатог међуратног сликара Михаила Миловановића, којег је партизанска власт стрељала непосредно пред повлачење из града. М. Миловановић је живео у Рибашевини поред Ужица. Према забележеним сећањима, изгледа да је у том месту било јако упористе четника и да им је сваки човек, а посебно богат и угледан, био сумњив као припадник супротне стране, противник револуције и непријатељ народа. Михаило Миловановић је, осим тога, због одличног знања немачког језика, често интервенисао за ухапшена лица, међу којима је било и комуниста и припадника партизанског покрета (О томе више у: Ђорђе Пилчевић, *Академски сликар Михаило Миловановић: живот и дело 1879–1941* (Ужице: АРТ – друштвено предузеће за приказивање филмова, културу, просвету и уметност) 1998).

новник административне управе Дринске бановине са седиштем у Ужицу. Његово име је било Стеван Жутић. Био је задужен за финансије бановине. Осим кратког времена, за време трајања Ужичке републике све време је био у Ужицу. Из Ужица је отишао одмах након одласка партизана. Практично је провео скоро два месеца под партизанском влашћу. Сведочење, у облику саслушања, настало је непосредно по његовом повратку у Београд. Дао га је, после позива, у Министарству унутрашњих послова, најкасније 24. децембра 1941. То је датум који се налази на другом делу документа, иако је први део саслушања сасвим сигурно обављен нешто раније. Отуда произлази и друга вредност његовог сведочења. Оно не само да представља лични доживљај аутора који сведочи одмах након преживљених догађаја, већ доноси и сазнања о стању у Ужицу и околини за време партизанске власти. Његово сећање, што је занимљиво, одликује извесна непоузданост. Она је на први поглед видљива, јер меша ко је када имао власт у граду, ког дана су у град ушли партизани и сл. Није спорно, што показују многи подаци, да је ипак био упућен у дешавања у граду и околини. Он углавном потврђује све оно што смо знали о партизанској власти. Можда су најзанимљивији они делови сведочења који говоре о односу партизанске власти према чиновницима, које погрдно зову „капуташима”, у које и сам спада, као и делови који говоре о стању финансија за које је као в.д. начелник био задужен.

Међутим, оно што овом сведочењу даје посебну вредност, која је и површном читаоцу видљива, јесте сам начин сведочења, као и одређена дистанцираност приликом излагања догађаја. Може се говорити и о извесној уопштености, односно штурости сведочења. То је једним делом последица недовољног познавања средине у коју је тек дошао крајем августа 1941, док је другим делом последица околности у којима то чини. Вероватно су обе имале утицаја. Чини се, међутим, да је ипак много више значаја имала друга последица. Разлог се налази у чињеници да аутор, чак и када се радило о њему самом, показује извесну уздржаност у изношењу сећања, посебно детаља. Оно што је неспорно јесте да је Стеван Жутић, као и остали чиновници, био принуђен да после слома устанка и реокупације простора Ужичке републике објашњава како се понашао под партизанском влашћу. Тада су за чиновнике основане анкетне комисије које су испитивале да ли су се компромитовали сарадњом са комунистима, да ли су им добровољно пришли или под принудом. Означени су чак и они чиновници који то нису урадили, већ су се пасивно држали. Пасивност је у овој ситуацији схваћена као подршка комунистичкој акцији. Од степена установљене кривице зависила је и

њихова казна. Они који су пришли комунистима слати су у логоре, други, који су били принуђени да им приђу, премештани су у крајеве где их становништво није познавало, трећи, за које се утврдило да су се држали по страни, а заправо су помагали комунистички отпор, требало је лишити чиновничких права, а то је значило и посла.¹⁰ Стеван Жутић је тога био несумњиво свестан, што се одразило и на само сведочење. Његов начин излагања није остао непримењен. Одмах је означен као сумњив. Високи представник Министарства унутрашњих послова, чији је потпис недовољно читак, само излагање назвао је „дечијим причама”. Због тога је поново захтевано његово сведочење о догађајима, односно саслушање. Од њега се тражило да одговори на неколико питања:

Прво, да „да тачне податке о издатим платама – где су признанице – о датим сумама”.

Друго, да „тачно изјави: који су од чиновника компромитовали тј. понашали се, радили и петљали – што нису морали и на шта их нико није присиљавао. Да таквих има – ми знамо.”

Треће, да пружи „много више података о самим партизанима што сигурно може после 2 месеца живота међу њима”.¹¹

Одговори на та питања предмет су излагања другог дела документа, који је прикључен првом. Стеван Жутић, међутим, ни тада није давао опширније одговоре, осим ако се нису тicali његове непосредне одговорности, а то су финансије банске управе.

ЗАПИСНИК

Приступа позван Стеван Жутић, виши секретар Мин.(истарства) финансија и вршилац дужности Начелника финансиског одељења Банске управе дринске бановине у Ужицу,¹² сада настањен у

¹⁰ Војни архив (ВА), Недићева архива (Нда), 1-19-2, Конференција председника „Владе народног спаса” Милана Недића и министра унутрашњих послова Милана Ж. Аћимовића са новопостављеним окружним начелницима у Србији, Београд, 27. децембар 1941; О томе и у: Nataša Milićević, „Činovnici u okupiranoj Srbiji 1941–1944”, *Istorija 20. veka* br. 2 (2018), 69–86.

¹¹ Поменути високи представник Министарства унутрашњих послова је захтев да се Жутић поново саслуша забележио руком на последњој страни правог дела саслушања (ВА, Нда, 20А-4-44, Записник саслушања Стевана Жутића).

¹² Србија је, после немачке окупације, у административно-управном погледу остала до краја 1941. године подељена на три бановине – Дринску, Дунавску и Моравску. Дринска бановина је, као и остале, наставила да постоји у суженом територијалном опсегу; остала је без дела Босне и Херцеговине који је припао Независној Држави Хрватској и обухватала је само њен источни део, који се нашао у саставу окупиране Србије. Седиште јој је из Сарајева премештено прво у Ваљево, а

Београду, у улици Краљице Марије бр. 45,¹³ па у записник даде следећу изјаву:

І ОПШТЕ СТАЊЕ

Као виши секретар Мин.(истарства) финансија био сам одређен другом половином месеца августа т.(екуће) г.(одине) за вршиоца дужности начелника финансиског одељења Банке управе дринске бановине у Ужице, камо сам стигао 26 августа. Већ у то време власти су имале пуне руке посла са одметницима. Дана 23 септембра т. (екуће) г.(одине) /у суботу/ 1941 дошао је у Ужице одред четника на челу са војводом Ђекићем¹⁴, који је био примљен од немачког команданта града Ужице.¹⁵ Ноћу пак од суботе на недељу немач-

онда крајем јуна 1941. године у Ужице. За бана је постављен Илија Поповић, адвокат и председник шабачке општине (Љубодраг Димић, *Историја српске државности: Србија у Југославији*, књ. III (Нови Сад: Српска академија наука и уметности, огранак у Новом Саду, „Беседа, Издавачка установа православне епархије Бачке, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, 2001), 225; *Историја Ужица (1918–1975)*, II (Ужице: Институт за савремену историју – Спомен обележје „Кадињача, 1992), 235; *Ново време*, 25. јун 1941, 4; *Исто*, 21. јул 1941, 3).

¹³ Грешка, Стеван Жутић је живео у Краљице Марије 145, што је тачно забележено у другом делу овог документа (Историјски архив београда (ИАБ), Управа града Београда (УГБ), Картотека житеља, Стеван Жутић).

¹⁴ Војвода Радомир Т. Ђекић Ђедо, војвода златарски, припадао је четницима К. Пећанца. Био је на челу Златиборског четничког одреда. Он је ушао у Ужице 21, а не 23. септембра. Војвода Ђекић је до почетка јуна 1941. боравио у Црној Гори (планина Чакор код Берана), одакле се са неколицином припадника пребацио на Златибор. Током јула и августа 1941. стварао је одред, који је имао око 160 људи. У његовом саставу били су припадници Јаворског четничког одреда на челу са комадантом Божићем Ђосовићем-Јаворцем и Ђуром Смедеревцем из Моравичког среза. Он је преузео, после одласка Немаца, управу града Ужица. Убрзо је без борбе предао град партизанима. Одатле је нешто касније са својом групом отишао у Босну, па на Динару. После повратка из области Динаре, средином 1944. године, био је ухапшен од четника због самовоље. Преки суд 4. групе јуришних корпуса осудио га је на смрт. Стрељан је испред Ушћа (ИАБ, Befehlshaber der Sicherheitspolizei und Sicherheitsdeist /Заповедник полиције безбедности и службе безбедности (BdS), D-347, Персонални досије Ђекића (војводе); Милутин Живковић, *Независна Држава Хрватска у Србији 1941. Усташки режим у Прибоју, Преполу, Новој Вароши и Сјеници (април-септембар 1941)*, (Београд: Друштво историчара Србије „Стојан Новаковић”, 2018), 212; Богић-Красић, „Четници у ужичком крају 1941. године”, *Ужички зборник*, 35 (2011), 200; Потпуковник Манојло Кораћ, *Између Драже и Недића* (Крагујевац: Погледи, 2015), 7, 8, 27–28, 30, 32–34, 36–38, 47–54, 63–65, 71–74; Милосав Самарџић, *Генерал Дража Михаиловић и општа историја четничког покрета*, Друга књига (Крагујевац: Погледи, 2005), 80; Милосав Самарџић, *Генерал Дража Михаиловић и општа историја четничког покрета*, Пета књига (Крагујевац: Погледи, 2010), 505–507).

¹⁵ У Ужицу је већ на почетку окупације формирана фелдкомандатура 816. Први фелдкомандант (обласни командант) био је пуковник Штокхаузен (Stockha-

ки гарнизон са пуном опремом напустио је Ужице и отпутовао за Чачак преко Ужичке Пожеге. Четници у малом броју остали су у Ужицу, а команду места преузео је жандарм.(еријски) потпуковник Цветковић.¹⁶ У малом месту наступио је потпуно миран и нормалан живот. Ово стање потрајало је кратко време јер су четници остали у граду још само дан и по т.ј. 24 и 25 IX до подне, а већ 25 IX после подне око 5 сати по одласку четника ушли су у Ужице партизани.¹⁷ Тога дана баш била је узбуна, сирене су објављивале долазак авиона и грађанство је претежним делом напустило варош. Чим су ушли у варош партизани су поставили страже на улазима и пред јавним зградама. Истог дана притворили су бана¹⁸, представника општине Мирковића¹⁹, среског начелника Барбуловића²⁰ и претстојника град-

usen), а затим пуковник Хуго (Hugo). Цео састав обласне команде напустио је под притиском устаника Ужице у септембру 1941. године и боравио је у Београду до новембра 1941, када је пребачен у Шабац. Фелдкомандатура није враћена у Ужице, већ је смештена у Шабац. Сматра се да је то учињено најпре због губитка њеног ауторитета код становништва услед брзог напуштања града, а онда и због веће потребе да буде присутна у Шапцу, после тешког стања узорокованог „казненом ексцедицијом” у Посавини, Мачви и делу Подриња (*Историја Ужица...*, 234; *Немачка обавештајна служба IV* (Београд: Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ, Uprava državne bezbednosti, III odeljenje, 1959), 156).

¹⁶ Потпуковник Милан Цветковић био је на челу жандармеријског пука команде Дринске бановине.

¹⁷ Партизани су ушли у Ужице 24. септембра 1941, пошто су четници без борбе напустили град (О томе више у: *Историја Ужица (1918–1975)*, II (Ужице: Институт за савремену историју – Спомен обележје „Кадињача”) 1992, 251–254).

¹⁸ Реч је о бану Динске бановине Михаилу Трифуновићу, артиљеријском пуковнику у пензији. На то место постављен је после одласка Илије Поповића. На месту бана остао је од првих недеља септембра 1941. до гашења бановина и стварања округа. После тога је пензионисан и остао је да живи у Ужицу (*Ново време*, 14. септембар 1941, 4; *Кораћ, н. д.*, 21, 23, 24, 30, 33, 34).

¹⁹ Андрија Мирковић (1892–1945), трговац, био је непосредно пред Други светски рат и у току рата председник ужичке општине. Трговачки занат учио је у Ужицу и Београду, а завршио је и двогодишњу трговачку школу. Учествовао је у Првом светском рату и прешао Албанију. После лечења у Бизерти, учествовао је у пробоју Солунског фронта. У међуратном периоду бавио се трговином и прочуо се као добар трговац. Поред колонијалне радње у Ужицу, бавио закупом и експлоатацијом државне шуме на Јеловој гори, изразом и продајом железничких прагова за југословенске железнице. У време велике светске кризе 1929. године отворио је испред радње и безнзинску пумпу. Као угледан и имућан грађанин са петоро деце, 1940. године изабран је за председника општине града Ужица. У току рата настао је да се истовремено бави трговином и да води општинске послове. После ослобођења Ужица 1944. године осуђен је од Војног суда западне Србије у Ваљеву на конфискацију имовине и пуштен кући. Убрзо је поново ухапшен, осуђен и стрељан због сарадње са окупатором (*Биографски лексикон Залатиборског округа*, (Београд: Удружење Ужичана у Београду, 2006), 443–444; *Srdan Cvetković, Između srpa i čekića. Reperesija u Srbiji 1944–1953* (Београд: Institut za savremenu istoriju, 2006), 297, 301).

ске полиције Пандуровића²¹. Истог дана одржана је смотра после 20 часова пред општином. Наступали су наоружани људи, слабо обучени, од свега 5–6 чета са неколико мотор-бицикла и два-три стара камиона. Сутра дан позван је шеф пореске управе који је морао предати сву готовину око 5 милиона динара. То су учинили и шефови филијала држ.(авне).(отекарне) банке и Народне банке. Колико су ови предали готовине није ми познато, али се по граду говорило да је у филијали Народне банке нађено преко 50 милиона. Неки су пак говорили да је предано и више од 1 милијарде динара.²² У зграду бановине нису долазили, нити су новац тражили. Дан пре уласка партизана, дакле 21 IX²³ наредио је бан г. Трифуновић да се чиновницима исплате двомесечне принадлежности и зимска помоћ за месец октобар и новембар. Како сам тада био болестан /болело ме лево око/ отишао сам у канцеларију и присуствовао исплати. Тога дана примило је принадлежности веома мали број и држ.(авних) и самоупр.(авних) бан.(ских) службеника. Пореска управа је већ 25 IX закључана и кључеви су узели партизани. Ја као шеф финансиског одељења банске управе, ставио сам у дужност благајнику да новац не оставља у каси већ да га у ташну спреми, а само мањи износ да у каси остави. На тај начин омогућио сам исплату већем броју банов.(ских) службеника, који су из околних места дошли да испла-

²⁰ Бранко Барбуловић је био дугогодишњи чиновник у управној служби, с правним образовањем. Од почетак окупације налазио се на функцији среског начелника у Ужицу. На том положају је остао, осим у периоду партизанске власти, све до почетка 1943. године. Тада је премештен за политичког секретара у Окружно начелство Ужица. Није јавно исказивао симпатије ни за један покрет отпора. За време партизанске власти живео је Ужицу. Обе ћерке, које су као студенткиње биле наклонене комунистима, погинуле су у експлозији склоништа филијале Народне банке (ИАБ, BdS, 1177, В-865, досије Бранка Барбуловића, Извештај испостава BdS Ужице поводом оцене окружних и среских начелника, 14. децембар 1942; Представка о именовању среских начелина договорена 3. фебруара 1943, 4. фебруар 1943).

²¹ Драгољуб Пандуровић је смењен од немачких власти 22. августа 1941. године са места предстојника полиције у Ужицу због недовољне ангажованости на смиривању устанка. На његово место постављен је Тихомир Љубојевић (*Историја Ужица...*, 248). Изгледа да је, како следи из документа, Д. Пандуровић у међувремену поново враћен на дужност предстојника полиције. Да се остало при његовој смени, онда се он не би појављивао ни у овом сведочењу на тој дужности.

²² У филијали Народне банке партизани су у септембру 1941, када су преузеле власт, затекли, према досадашњим сазнањима, 52,5 милиона динара у сребрном новцу. Према другим подацима, пре свега сећањима, било је укупно 79 милиона динара. Помињу се и разне друге цифре (О томе више у: Милош Тимотијевић, *Злато четника и партизана – деконструкција једног мита. Финансије и отпор окупатору у Србији и Југославији 1941–1945* (Београд: Службени гласник, 2018), 41–44).

²³ Партизани су у Ужице ушли 24. септембра 1941. године.

тим принадлежности. Тако сам успео да у свом стану исплате вршим све до 3 X, дакле 8 дана по уласку партизана. Успео сам да исплатим око 700.000 динара, док сам први дан био исплатио око 150.000 динара. Дана 3 X о.(ве) г.(године) позову ме партизани да им предам готовину а у присуству благајника Душана Радића бан.(ског) чиновника предао сам 372.000 и добио признаницу коју су потписали: командант Душан Јерковић²⁴ и Начелник штаба Воја С. Гавровић²⁵. Дан пре предаје новца срео сам на улици г. бана Трифуновића који ми рече да је пуштен из затвора да више не врши никакву званичну функцију, да на захтев партизана предам новац. По предаји новца партизанима састављен је записник у коме је констатовано да се предани износ слаже са књигама. На моју молбу унето је у записник да се књиге депонују у филијалу државне Хипотекарне банке. Дан или два пре предаје новца, негде око 1 или 2 IX²⁶, путем добоша, позване су све старешине надлештва и сви начелници одељења Бан(ске) управе, да на вечер после 6 сати дођу у општину. Кад смо се сви искупили, у сали за седнице градског већа, дошао је у салу партизански функционер Слободан Пенезић,²⁷ Ужичанин /ка-

²⁴ Душан Јерковић (1914–1941), учитељ, службовао је у разним местима међуратне Југославије. Непосредно пред рат био је учитељ у Факовићима, у Босни. Пре рата био је активан члан Комунистичке партије Југославије. Припадао је групи учитеља-комуниста окупљених у оквиру учитељског удружења „Вук Караџић”. Учествовао је, као резервни официр, у Априлском рату 1941. године. Прикључио се партизанима и убрзо постао прво командир чете Ужичког партизанског одреда, а онда и 20. септембра 1941. године команданта одреда. Поред учешћа у борби, помагао је при оснивању првих органа партизанске власти у Ужицу и организацији привредног живота, посебно при снабдевању фронта и становништва. Повукао се, под притиском немачке војске, са борцима Радничког батаљона на Кадињачу и ту погинуо 29. новембра 1941. године. Његово тело прво је изложено на ужичкој пијаци ради застрашивања становништва, а онда и спаљено средином децембра 1941. године у предграђу Ужица (Доварју). Проглашен је и за народног хероја 25. септембра 1944 (*Биографски лексикон Залатиборског округа*, 250–251; *Narodni heroji Jugoslavije*, I, А–М (Београд: Партизанска књига – Народна књига; Титоград: Пobjеда, 1982), BIGZ 325; *Цветови у огњу: изгинули у рату 1941–1945. године у општини Титово Ужице* (Титово Ужице: Историјски архив, 1970), 56).

²⁵ Воја С. Гавровић, адвокат, рођен је у Чачку. Пред устанак био је активан у ужичком крају. У време устанка радио је у штабу Ужичког партизанског одреда. После слома устанка заробљен је од Немца и стрељан у Крчагову 5. децембра 1941 (*Цветови у огњу...*, 28, 295, 301).

²⁶ Грешка, уместо IX (септембра) месеца треба X (октобар), што се лако закључује и из садржаја текста.

²⁷ Слободан Пенезић Крцун (1918–1964), политичар, био је предратни студент Пољопривредног факултета у Београду и члан КПЈ. Већ од краја 1940. члан је Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију, а од средине 1941. члан Окружног комитета за КПЈ за Ужички округ. Од јула 1941. учествује у припремама и организовању устанка. У току рата био на бројним политичким дужностима у партизанским

жу да је студент агрономије/. Он нам је саопштио да по налогу штаба народно ослободилачке војске сваки старешина реферише о стању у свом надлештву т.ј. да ли имамо нешто од имовине и колико и какве /Државне имовине/. После пола сата дошао је командант одреда Душан Јерковић са још једним партизаном. Јерковић је између осталог рекао, да престаје сваки рад свих надлештава и установа, да су чиновницима незаконито исплаћене припадљивости за 2 месеца, али да они /партизани/ нису непријатељски расположени према чиновницима сем према полицији, политичко-управној струци и жандармерији, а да ли ће бити и пријатељски расположени да ће то зависити од самих чиновника. Нагласио је да као старешина можемо штабу стављати предлоге своје у виду реферата.

После те седнице одмах су већ сутра дан наредили лекарима да и даље врше службу у болници и Дому народног здравља, а од начелника техн.(ичког) одељења и Кнежевића тражили су мишљење и податке о могућности оправке мостова за функционисање воза Ужице–Чачак. Није ми познато да је неко од старешина било код надлештва, ставио ма какав предлог.

Како су се партизани понашали према ухапшеним чиновницима: бану, среском начелнику, претседнику општине, шефу полиције, није ми познато, јер се више нисам о њима разговарао и то с тога, што сам као новајлија слабо са овим људима долазио у контакт. Према нама осталим нису били првих 15 дана груби, нарочито што се тиче функционера из Штаба које сам већ споменуо. Али се осећало тешко стање и мрко гледање на капуташе од стране партизанских војника. На сваком кораку могло се чути у маси, да овакво стање под партизанима има остати до краја рата. Како су сви грађани /сељаци и варошани/ били ослобођени тражења свим држ.(авних) и самоуправних дажбина, овакво (?)²⁸ годило им је, сем оних богатих од којих су тражили прилоге у храни и новцу, а поред тога врше ни претреси и преметачине те конфисковање веће залихе намирница.²⁹ Чиновницима пак овакво стање тешко је падало, пошто је на-

јединицама (од заменика комесара у Ужичком одреду до политичког комесара 2. пролетерске дивизије). У јесен 1944. учествовао је у операцији ослобођења Београда. Тада је постао и начелник Одељења за заштиту народа за Србију. Имао је кључну улогу у хватању генерала Михаиловића. После рата обављао је, поред посланичке, и функцију министра унутрашњих послова Србије, а од 1962. председника Извршеног већа Србије. Од 1948. је и члан ЦК КПЈ. Погинуо је у саобраћајној несрећи код Лазареваца (*Енциклопедија српског народа*, (Београд: Завод за уџбенике, 2008), 818).

²⁸ У записнику недостаје реч. Највероватније је у питању реч стање.

²⁹ Партизанска власт је ту одлуку донела 18. октобра 1941. Поред ње, донесене су и друге одлуке социјалне природе, попут регулисања радничких и чинов-

глашавано од стране партизана, да ће бити забринуте само они који буду запослени код партизана. Како код партизана није нико од чиновника био запослен то је код чиновника наступило тешко душевно стање. Касније би се ово стање претворило у праву материјалну беду.

II ПОСЕБНЕ НАПОМЕНЕ

На одласку Немаца из Ужица, остало је на једној пољани изван самог места Ужице, на једној пољани званој Крчагаво огромна количина пушчана муниције. Биле су то велике две камаре сандука, за које кажу да су по количини одговарале 80–100 вагона. Као фин.(ансијски) управни чиновник лако сам могао да то проценим, али је заиста била огромна количина ове муниције. Већ 26 IX дан после уласка партизана долазила је ескадрила бомбардера „штука” и бомбардовала ову муницију. Успела је да је запали, али су партизани по њиховом причању спасили око 10 вагона, вадећи сандуке из ватре. Бомбардовање се поновило још три пута истог места. Жртва колико ми је познато било је мало /2–3 особе/. Исто тако остала је огромна количина артиљериске муниције неколико километара изван Ужица у селу званом Врега. Ову су партизани одмах разнели на разна места. Бомбардери нису ово место бомбардовали. Сем поменуте муниције, Немци су оставили по причању партизана велике количине бензина у Пожеги Ужичкој, хране, завојног и другог разног материјала у Ужице, а сем тога и фабрику пушака са неоштећеним машинама и материјалом за израду пушака. Партизани су одмах мобилисали раднике ове фабрике и производили пушке неметано око 5 недеља. Тек после тога времена ова је фабрика 2 пута бомбардована и оштећена приликом бомбардовања, ове фабрике оштећен је и хирушки павиљон Државне болнице која се налази удаљена од овог места свега 200–300 корака.

Становништво града Ужица, уплашило се од овог бомбардовања и ако само место Ужице није бомбардовано никад. Становништво је сваког дана у паничном страху сваког јутра бежало из места и скривало се по околини и тунелима, пећинама, подвожњацима и подрумима перифериских кућа. Многи су се пак склањали и у склониште израђено код филијале Народне банке. У овом склоништу десила се велика несрећа. У суботу 23 XI 1941 год. догодила се је експлозија у овом склоништу. Сви који су се тамо склонили као и партија радника која је ту радила погинули су. У тој несрећи срећа

ничких надница и плата, одлуке о помоћи незапосленима и избеглицама, као и о запошљавању незапослених и избеглица (Glišić, *Užička republika*, 136–137, 139).

је та што је тога дана било ружно време па је релативно мало света отишло у склониште. Иначе да је био леп дан било би на хиљаде жртава, јер је свет нарочито жене и деца по лепом дану махом бежало у ово склониште, које су партизани препоручили као сигуран заклон од бомбардовања. Колики је број жртава, то се није знало док сам био тамо. Ово стога што сам ја дан после експлозије отпутовао а тада су још око склоништа било пуно дима и чуле су се још експлозије из њега. Шта је било у склоништима и од чега се догодила експлозија о томе се нагађало. Једни су говорили да је експлодирао бензин који је тамо скривен, а други, да се упалио експлозив од кога су прављене бомбе. Видео сам у пролазу раније да су партизани тамо довлачили некакаве машине, али као нестручњак нисам знао какве нисам се усудио питати какве су.³⁰

Све до сукоба партизана и четника пуковника Драже Михајловића³¹ стање у граду и ако тешко било је колико толико подношљиво. Али кад се дошло до оружаног сукоба између ових негде око прве половине месеца новембра,³² онда је стање постало несношљиво и за грађанство и за чиновништво.

Сваког часа варош је била блокирана, легитимисање на сваком кораку. Сатима се морало стајати на једном месту, док би дозволили даље кретање. На сваком кораку чуло се како су петоколониши многи од грађана и чиновништва. Вођене су тада читаве битке између четника и партизана и то код Ужичке Пожеге, на Трашњици, код Карана, Кремне и Косјерића. Партизанске новине „Борба“³³ главни орган комунистичке партије за Југославију који је у Ужице штампан сваког дана је писао о успешним борбама противу четни-

³⁰ Есплозија у трезорима Народне банке догодила се 22. новембра 1941. Ту је, због страха од бомбардовања, једним делом измештена производња из фабрике оружја и муниције која се налазила у Крчагову код Ужица. У трезорима је смештено одељење за пуњење ручних бомби „партизнки“. За два месеца направљено је око 30.000 ручних бомби. Други делови су били размештени у подрум Светозара Марјановића у Крчакову (погон за израду војничких пушака), у зграду Воћног расадника у Крчагову (погон за монтажу) и у Аду (погон за испитивање и оправку оружја). Не зна се разлог због којег је дошло до експлозије. Тада је страдало око 130 лица, а око 15 курира и стражара је добило опекотине и повређено. Том приликом су повређени и Павле Савић, Владимир Дедијер и други (Glišić, *Užička republika*, 156–158).

³¹ И овде, као и у многим другим документима, презиме Д. Михајловића је писано погрешно, са словом ј – Михајловић.

³² До сукоба четника и партизана није дошло половином новембра већ ноћу између 31. октобра и 1. новембра 1941.

³³ Први број листа „Борба“ изашао је 19. октобра. Уредник је био Едвард Кардељ. Излазио је три пута недељно и у току трајања Ужичке републике изашло је укупно 19 бројева од по 10.000 примерака (Glišić, *Užička republika*, 176–177).

ка Михајловићевих. О губицима се није ништа говорило, али је после 8–10 дана вођене борбе проглашено у последњим новинама да су непријатељства обустављена и да су поведени преговори о утањичењу детаља споразума између пуковника Михајловића и партизана.³⁴

Ту прилику сам искористио и добио пропусницу до Горњег Милановца докле је партизански воз долазио. Иначе раније пропуснице су давали женама, деци и старцима, па и те у ограничењу. Пропуснице су добивале у општини или како су је партизани називали „народно ослободилачки одбор”.³⁵ Код Горњег Милановца тада је заиста било мирно. Ту ме је са још три жене пратио преким путем један Милановчанин до жељезничке пруге и две станице даље. Одатле па до Љига ишли смо жељ.(езничком) пругом кроз „ничију земљу” преко 40 км. јер заиста од оружаних људи нисмо срели.

Тих дана т.ј. за време оружаног сукоба партизана и четника, једног дана позвали су сви мушкарци од 18–50 да се јаве „Народном ослободилачком одбору”. Тада је настало најтеже време за нас чиновнике. Пријавили смо се и навечер око 8 сати саопштио је неки кафеџија Јанко из села Карана презимена му се не сећам да ће он образовати чету која ће одржавати ред. Неки између присутних запитали су га да ли је упис присилан или добровољан. Одговорио је да је „Народни ослободилачки одбор” добровољно два пута позвао грађане на упис у милицију и да се нико није одазвао, данас пак да се је леп број уписао. Зато му је од присутних речено да су питали у општини и да је речено да је пријава обавезна. После тога одмах смо се почели исписивати младом чиновнику, али те вечери мали број. Већина се исписала сутра дан и прекосутра дан. Поводом овог исписивања одмах се је приступило позивању чиновника на копање ровова и чишћење пропуста, где би се народ имао склањати у случају бомбардовања. То су били најцрњи дани за чиновнике. Не толико

³⁴ Примирје о обустављању непријатељстава закључено је 20. новембра 1941. године у Чачку. Партизанску делегацију чинили су Александар Ранковић, Иво Лола Рибар и Петар Стамболић, док су четничку представљали мајор Радослав Ђурић и Мирко Лалатовић. Партизани су тада тражили да четници ступе у борбу против Немаца, да се одрекну захтева да се партизанске снаге укључе у састав Михаиловићевих одреда и да се питање јединственог војног руковођења остави за време после успостављања мира. Одлучено је да се пружи отпор окупатору, пусте заробљеници обе стране, као и да једна мештовита комисија испита узроке сукоба и кривице за дела злочина (О томе у: Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu...*, 268–269).

³⁵ Партизани су одмах након ослобођења Ужица, као и у случају других градова, формирали Народноослободилачке одборе. У Ужицу одбор је створен 26. септембра 1941 (Glišić, *Užička republika*, 124).

због самог рада, већ због примедаба које су падале на рачун чиновника; називани капуташима који су доста уживали, петоколонаши и туђинске слуге. Ова тешка атмосфера ублажена је знатно обустављањем непријатељства између партизана и четника. Ја сам успео да се из овога пакла извучем 25 XI 41 тако да сам под режимом партизана проживео равно два месеца и то од 25 IX – 25 XI 1941 год. Ово је био други мој покушај да из Ужица одем. Први пут сам пошао 3 X када су још давали пропуснице свакоме. Доспевши тога пута између Чачка и Крагујевца пресрели су ме сељаци и вратили натраг стражарно у Чачак. Тада сам био изложен смртној опасности. Није ми помагала ни уредна легитимација ни болесно око. На сваком кораку и у сваком селу вршили су сељаци претресе, грдили свакаким речима. Било је међу њима и официра и подофицира у униформама и у сељачком оделу са епалетама али ни ови ми нису дали да идем у Београд и поред тога што сам им показивао документа да су ми партизани узели новац и да ми је служба престала. У Чачку су ме четници пустили на слободу, али та је слобода била опаснија од неслободе док су ме пратили. Због тога сам као болестан отишао у чачанску болницу где сам провео 12 дана месеца октобра одакле сам отишао натраг у Ужице. За време бављења у болници вођене су битке око Краљева. Чули су се топови дан и ноћ, а стубови дима дизали су се од земље до неба услед експлозије неких магацима у селу близу Краљева.

У току поменутог сукоба партизани су преко новина огласили да је у Чачку сазван збор радикала, демократа, земљорадника и комуниста и да је једнодушно донет закључак за наставак борбе.³⁶ Овакве зборове су наговештавали и за друга места. Али нисам читао у новинама да су одржани. Овај збор као и остали који су дошли имали су по мом мишљењу за циљ дезавуисање Драже Михајловића кога је радио Лондон признао за јединог признатог претставника у Југославији. Хтелo се приказати да је народ уз партизане а не уз пуковника Драже Михајловића. Заиста је сваком лајику упадало у очи да партизани имају више оружаних људи, али се зна да је Михајло-

³⁶ Збор је одржан 18. новембра 1941. испред Соколског дома у Чачку. Предлог је потекао од Јосипа Броза и Едварда Кардеља. Имао је за циљ превазилажење сукоба четника и партизана и стварање јединственог фронта на коме би иступили представници свих партија који нису избегли из Чачка. На самом збору учествовали, поред комуниста, и представници демократа, радикала и земљорадника. Збор је био, према истраживачима, резултат „смишљених припрема партизана“. Имао је одлике масовних зборова. На њему су биле заступљене све професије, са доминацијом радника и сељака, и са истакнутом улогом жена (О томе више у: Давидовић, Тимотијевић, *Затамњена прошлост.*, 1, 328–329).

вић вршио упис четника, давао легитимације и пуштао их кућама. Тако је пуковник Михајловић имао много више уписаних присталица али мање наоружаних четника. У четнике су уписивани махом сељаци и многи грађани. У партизане пак радници, занатлије, студенти и ђаци. Међу партизанима има и сељака. О томе сам се уверио у болници у Чачку. Ти сељаци су говорили да су они борци за слободу српског народа и да су за Краља. Партизани пак Краља не спомињу.

За илустрацију положаја чиновника финансиске струке нека послужи следеће: кад сам на путу из Гор.(њег) Милановца у Љигу ушао у берберницу, ушао је замном један четник у кога сам познао једнога између многих који су ме легитимисали и претресали на путу Чачак–Крагујевац и обратно. Овај у разговору са берберином испричао је да је сада члан преког суда. У том долази у радњу један други који му рече да финанси тражи плаћање трошарине на вину и ракију. Плаћање пошти у корист државне благајне Министарства финансија. Каква – каже Мин.(старства) финансија рече дошљак, ове новце треба предати Дражи. Нато ће „судија” море кад их привежемо неколико на колац наплаћиваће и слати новац куд ми им кажемо.

На крају напомињем да као финансиски чиновник који је средином августа дошао у непознато место непозната лица нисам могао запазити многе ствари. Нарочито из тога што сам претежан део времена под партизанима од два месеца лечио лево око. Много прецизније ће пружити податке о томе там.(шњи) управно полиц.(иски) чиновници Радомир Чађевић,³⁷ начелник упр. одељења; Синђелић, шеф јавне безбедности који познају многе Ужичане, те Предстојник градске полиције Пандуровић.

³⁷ Радомир Чађевић је пре уласка партизана био помоћник бана Трифуновића и начелник банске управе (*Ново време*, 14. септембар 1941, 4).

Министарство унутрашњих послова
I бр. 15060
27-XII 1941
Београд II/6

Стеван Жутић
виши секретар
Министарства финансија

ЗАПИСНИК

Приступа позван Ставан Жутић, виши секретар Министарства финансија и в.д. начелника финансиског одељења Банске управе дринске бановине у Ужице, сада настањен у Београду у улици Краљице Марије бр. 145 те на постављена питања даде следећу изјаву:

1. – Позивате се да дате тачне податке о издатим платама и да предпочите признанице о датим сумама?

При руци имам документа за извршене исплате двомесечних припадљивости за месеце октобар и новембар 1941. као и исплате зимске помоћи бановинским чиновницима дринске бановине у износу од динара 660.233; као и признаницу потврђену од стране претставника Штаба ужичког одреда народно ослободилачке војске од 30 септембра 1941 год.(ине) у износу од динара 339.770. Ова два износа укупно износе 1,000.000 дин. колико је бановина примила из касе Државне хипотекарне банке у Ужицу за напред поменућу потребу. Исто тако имам при руци признаницу у износу од динара 32.852,50 потврђену од поменутог штаба дана 30 септембра 1941 год.(ине). Две признанице имам с тога што новац за исплате припадљивости нисам оставио у каси из разлога тога што су припадљивости исплаћиване бановинским службеницима пре уласка партизана у Ужице свега 24 сата раније, тако да је тога дана врло мали број државних службеника примио припадљивости. А узимањем новца за поменућу потребу са собом омогућио сам исплату већег броја службеника пошто сам исплате вршио све до 3 октобра 1941 год.(ине) док су партизани ушли 21. септембра у Ужице.³⁸ Тако да први износ од динара 339.770 преставља као остатак од динара милион колико је примљено из касе Државне хипотекарне банке а износ од динара 35.852,50 представља готовину, која се је нашла у каси намењена била за текуће потребе, а која је као таква тамо и остала све до времена када су партизани наредили отварање касе и презимања готовине.

Да ли су ова документа исправна и да ли је по закону у свему поступљено приликом ове исплате надлежне да исправност уврди

³⁸ Партизани су у Ужице ушли 24. септембра 1941.

Главна контрола односно њезини органи приликом прегледа завршног рачуна у смислу одредаба Закона о Главној контроли. Како сам ја пак, по одредбама Закона о Банској управи рачунополагач по пословању бановинског буџета, то документе морам код себе чувати и на захтев органа Главне контроле, па и органа Министарства финансија показати.

2. – Позивате се да најавите који су од чиновника компромитовани т. ј. понашали, радили и петљали – што нису морали и на што их нико није присиљавао?

Ја сам у Ужице стигао пред крај месеца августа т.(екуће) г.(године) т.ј. око 26 и ту дужност обављао као в.д. дужности начелника до 21 септембра када ми је фактично ова услед уласка партизана и престала. Дакле као новајлија нисам могао упознати већ број чиновника бановине, а готово исто тако ни све мога одељења. Ово тим пре што сам у томе времену два пута службено путовао у Београд. Колико ми је пак познато од чиновника мога одељења није се ни један компромитовао у погледу било какавог рада за време партизанског режима у Ужице т.ј. за време од 21 септембра о.(ве) г.(одине) до 22 новембра т.(екуће) г.(одине) када сам ја из Ужица отпутовао. Исто тако није ми познато да се је компромитовао који мени познат државни или бановински службених осталих одељења.

3. – Позивате се да дате више података о самим партизанима и о њиховој делатности?

Конкретније од онога што сам у првобитном извештају изложио немам више шта дати, уколико ми се не би поставила нека конкретнија питања. Не познајем од грађана готово никога да би о њима могао дати ма какве податке.

Више немам шта да изјавим.

Београд, 24 децембра 1941.

Стеван Жутућ

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

I Бр. 15060

27 - XII 1941. г.

Београд II/6

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Војни архив: Недићева архива

Историјски архив Београда: Управа града Београда

– BdS (Befehlshaber der Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst /
Заповедник полиције безбедности и службе безбедности)

Штампа

– Ново време

Објављени извори

Кораћ, Манојло. *Између Драже и Недића. Крагујевац: Погледи*, 2015.

Ужичка република: записи и сећања 1. Титово Ужице: Народни музеј – Музеј устанка 1941, 1981.

Ужичка република: записи и сећања 2. Титово Ужице: Народни музеј, 1983.

Литература

Биографски лексикон Златиборског округа. Београд: Удружење Ужичана у Београду, 2006.

Borković, Milan. *Kontrarevolucija u Srbiji. Kvinsliška uprava 1941–1944, 1*, Beograd: Sloboda, 1979.

Glišić, Venceslav. *Užička republika*. Beograd: Nolit, 1986.

Глишић, Венцеслав. „Улога и значај Ужичке републике 1941–1945”, у: *НОР и револуција у Србији 1941–1945. Београд: Институт за историју радничког покрета Србије, 1972, 7–19.*

Глишић, Венцеслав. „Спољнополитички аспекти Ужичке републике”, *Ужички зборник* бр. 10/1981, 101–126;

Давидовића, Горана и Тимотијевића, Милоша. *Затамњена прошлост. Историја равногораца чачанског краја, 1–3. Чачак, Међуопштински историјски архив – Народни музеј; Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја; Краљево: Народни музеј, 2003.*

Димић, Љубодраг. *Историја српске државности: Србија у Југославији*, књ. III, Нови Сад: Српска академија наука и уметности, огранак у Новом Саду, „Беседа”, Издавачка установа православне епархије Бачке, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, 2001.

Енциклопедија српског народа. Београд: Завод за уџбенике, 2008.

Живковић, Милутин. *Независна Држава Хрватска у Србији 1941. Усташки режим у Прибоју, Преполу, Новој Вароши и Сјеници (април-сеп-*

тембар 1941). Београд: Друштво историчара Србије „Стојан Новаковић”, 2018.

Николић, Коста. *Историја равногорског покрета 1941-1945, 1-3*. Београд: Српска реч, 1999.

Красић, Божић. „Четници у ужичком крају 1941. године”. Ужички зборник, 35/2011, 200;

Marjanović, Jovan. *Draža Mihailović između Brtitanaca i Nemaca, 1*. Загреб: Globus, 1979.

Majrjanović, Jovan. *Ustanak i narodnooslobodilački pokret u Srbiji 1941*. Београд: Institut društvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke, 1963.

Milićević, Nataša. „Činovnici u okupiranoj Srbiji 1941–1944”, *Istorija 20. veka br. 2/2018*, 69–86.

Митровић, Дојчило. *Западна Србија 1941*. Београд: Нолит, 1975.

Narodni heroji Jugoslavije, I, A–M. *Beograd: Partizanska knjiga – Narodna knjiga*; Titograd: Pobjeda, 1982.

Nemačka obaveštajna služba IV. Београд: Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ, Uprava državne bezbednosti, III odeljenje, 1959.

Petranović, Branko. *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Београд: Vojnizdavački i novinski centar, 1992.

Petranović, Branko. *Revolucija i kotrarevolucija 1941–1944*. Београд: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1983.

Petranović, Branko. *Revolucija i pokreti otpora u Evropi 1939–1945, 1–2*. Скопље: Zavod za unapređivanje na stopanstvoto vo SRM „Samoupravna prakтика”, 1985.

Пилчевић, Ђорђе. *Академски сликар Михаило Миловановић: живот и дело 1879–1941. Ужице: АРТ – друштвено предузеће за приказивање филмова, културу, просвету и уметност*, 1998.

Ристановић, Петар. „Ужичка република у мемоаристици”, Војноисторијски гласник бр. 2/2010, 108–135.

Радовановић, Јован. *Ужичка република. Слободна оаза у окупираној Европи 1941, Ужице: Народни музеј – Арт плус*; Београд: Санимекс, 2011.

Радовановић, Јован. *67 дана Ужичке републике*. Београд: Просвета, 1961.

Родаљевић, Драгослав и Савић, Александар. „Библиографија Ужичког зборника”, Ужички зборник бр. 31/2, 2007.

Самарџић, Милосав. *Генерал Дража Михаиловић и општа историја четничког покрета. Друга књига*. Крагујевац: Погледи, 2005, 80.

Самарџић, Милосав. *Генерал Дража Михаиловић и општа историја четничког покрета. Пета књига*. Крагујевац: Погледи, 2010.

Тимотијевић, Милош. *Злато четника и партизана – деконструкција једног мита. Финансије и отпор окупатору у Србији и Југославији 1941–1945*. Београд: Службени гласник, 2018.

Ужички зборник бр. 35/2011.

Užička republika 1–2. Beograd: Eksport-pres, 1978.

Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića. Reperesija u Srbiji 1944–1953*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.

Цветови у огњу: изгинули у рату 1941–1945. године у општини Тутово Ужице. Титово Ужице: Историјски архив, 1970.

Шкоро, Гојко. *Истина је у именима. Страдали у Ужичком округу у Другом светском рату*. Ужице: Спомен обележје „Кадињача”, 2002.

Dr. Nataša Milićević, Research Associate,

INSTITUTE FOR RECENT HISTORY OF SERBIA

(BELGRADE)

**ON THE PARTISAN AUTHORITIES,
„PEN-PUSHERS”, AND THE MONEY.
TESTIMONY OF A NEDIĆ'S CLERK
ON THE UŽICE REPUBLIC**

(Summary)

Much has been written in Serbian historiography about the first liberated territory in Europe in WWII, the co-called Užice Republic. In shorter or longer works almost all facets of its two months' existence have been dealt with. It would seem that everything has already been said about this historical question. However, hitherto unknown sources or a new reading of a known source can often complement the existing body of knowledge or offer a new perspective on well known phenomena or events. The present paper presents such a novel source, a little known testimony of an official of the collaborationist Nedić regime about the Užice Republic. The document is preserved in the Military Archives. It is a testimony of a high-ranking financial official of the administration of the Drina Banovina with the seat in Užice. The testimony was written right after the fall of the Užice Republic. It partly paints the already known picture of the Užice Republic, but complements it with many new details. The testimony confirms the already known facts about the partisan rule in Užice and its vicinity, but gives also a number of unknown details concerning the treatment of clerks (disparagingly called „pen-pushers”) by the powers-that-be, as well as about financial matters of which the witness was in charge.

KEY WORDS: *the Uzice Republic, historiography, partisan power, clerk, finances*